

บทที่ ๖

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงวรวงศาตรนรินทรฤทธิ เป็นบทละครที่แต่งขึ้นในยุคต้นรัตนโกสินทร์ในช่วงที่การละครมีความเจริญรุ่งเรืองและได้รับความนิยมแพร่หลาย สืบเนื่องจากการส่งเสริมและสนับสนุนบำรุงการละครอย่างเต็มที่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประกอบกับการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตให้บุคคลทั่วไปตั้งคณะละครได้โดยเสรี

กรมหลวงวรวงศาตรนรินทรฤทธิทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ย่อมทรงคุ้นเคยกับศิลปินในวงการละครในราชสำนักมาแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อทรงเจริญพระชนม์ขึ้น พระองค์โปรดการละครมากจึงทรงฝึกหัดละครขึ้น และทรงนิพนธ์บทละครนอกเพื่อใช้แสดงละครในคณะละครของพระองค์จำนวน ๕ เรื่อง โดยทรงนิพนธ์ใหม่ตามเค้าเรื่องบทละครตำนานอุรุษา ๒ เรื่อง คือเรื่องมณีพิชัย ดอนมณีพิชัยได้นางขอพระกลืน และสุวรรณหงส์ ดอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โต นิพนธ์ตามเค้าเรื่องเดิม ๒ เรื่อง คือเรื่องแก้วหน้าม้า และไกรทอง ดอนชาลวันลักพานางตะพานทองถึงไกรทองได้นางวิมาลา นอกจากนี้ยังมีพระนิพนธ์ที่ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่ได้แก่ เรื่องเทวีอุณางอุภาและมณีพิชัย ดอนนางเกษณีเลือกคู่ถึงกำเนิดนางขอพระกลืน

แม้ว่าพระนิพนธ์ส่วนใหญ่จะเป็นการนิพนธ์ตามเค้าโครงเรื่องเดิม แต่กวีทรงปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่อง ตัวละคร และกระบวนกลอนให้ดีขึ้นและให้เหมาะแก่การแสดงมากขึ้น กล่าวคือ ทรงตัดทอนเนื้อเรื่องตอนที่เยิ่นเย้อ ไม่น่าสนใจ หรือไม่เหมาะแก่การตีทำบท เพื่อให้เรื่องมีความกระชับ ดำเนินเรื่องได้รวดเร็วขึ้น เพิ่มเดิมเนื้อเรื่องให้เรื่องมีความสนุกสนาน เข้มข้นกว่าเดิม ได้แก่ บทหึงหวง บททะเลาะวิวาท บทอึกทึกครึกโครม เช่นบทไล่ตี ไล่ปลุกปล้ำ เป็นต้น นอกเหนือจากนี้กวียังทรงเปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องบางตอนให้แสดงละครได้สนุกสนาน เช่นเรื่องแก้วหน้าม้า ให้ขบวนเรือของพินทองพัดตกลงเข้าไปในเมืองยักษ์ เรื่องมณีพิชัย ให้นางจันทรทิบนางขอพระกลืนลงทียบให้นางกำนัลหามไปทิ้งในป่า เรื่องสุวรรณหงส์ ให้กุมภณัฏฐ์กรักนางเกษศรियง ฯลฯ ด้านตัวละคร มีการปรับเปลี่ยนบุคลิกลักษณะ บทบาทตัวละคร และเพิ่มตัวละครเพื่อสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ชมและผู้อ่าน เช่น ให้พินทองและมณีพิชัยมีความอ่อนแอ

ฉลาด เขลามากจนนำขบขัน ให้นางแก้วหน้าม้ามีหน้าเหมือนม้า แต่สามารถถอดรูปเป็นหญิงงามได้ และมีกิริยาที่กระโดดกระเดกไม่เรียบร้อย เพื่อสร้างความสนุกสนานในการแสดงละคร ให้นางจันทร์ในเรื่องมณีพิชัยมีกิริยาที่หยาบคายมากกว่าเดิมเพื่อให้เรื่องสนุกและถึงใจผู้ชม ปรับบทบาทตัวละครประกอบในเรื่องสุวรรณหงส์ คือ กุมภฉัจและนงนุเวกให้มีบทบาทที่โดดเด่น และมีพฤติกรรมที่ชวนหัวเราะมากกว่าในตำนานเก่า นอกจากนี้ยังเพิ่มตัวละครเพื่อประโยชน์ในการแสดง เช่น ในเรื่องแก้วหน้าม้า ให้นางแก้วหน้าม้าสามารถแปลงเป็นมาฆพได้อีกร่างหนึ่ง ทำให้ตัวเอกฝ่ายหญิงมีบทบาทหลากหลายขึ้น และเพิ่มจำนวนตัวละครประกอบเพื่อสร้างสีสันและความสนุกสนานครั้งในครั้ง เช่น บรรดาทหารจีนในเรื่องมณีพิชัย นางสร้อยสุวรรณจันทร์ในเรื่องแก้วหน้าม้า ฯลฯ ด้านกระบวนการกรรพทวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์ใหม่ให้ความถูกต้องตามฉันทลักษณ์ มีความไพเราะสละสลวยมากกว่าตำนานอยุธยา การบรรยายความมีความชัดเจนและมีรายละเอียดมากขึ้น เช่น ในการกล่าวถึงตัวละครจะระบุชื่อตัวละครนั้น ๆ บรรยายให้เห็นรูปลักษณ์ อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครทำให้ตัวละครมีความสมจริงและมีชีวิตชีวาอย่างมากกว่าเดิม

พระนิพนธ์บทละครนอกเสนอแนวเรื่องที่ต่างจากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยทั่วไป คือ ให้ความสำคัญแก่ตัวเอกฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย ยกเว้นพระนิพนธ์เรื่องไกรทองเท่านั้นที่มีตัวเอกฝ่ายชายเป็นแกนของเรื่อง นอกจากนั้นพระนิพนธ์ทุกเรื่องล้วนมีตัวเอกฝ่ายหญิงเป็นตัวเดินเรื่อง กล่าวคือเป็นฝ่ายออกเดินทางผจญภัย หรือเผชิญอุปสรรคและภัยอันตรายต่าง ๆ และส่วนใหญ่จะมีจุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือตัวเอกฝ่ายชายซึ่งไร้ความสามารถในการรบและอ่อนแอกว่า การสร้างตัวเอกฝ่ายหญิงให้มีสติปัญญา ความสามารถ และคุณธรรมเช่นนี้มีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่เปิดกว้างและมีการขยายตัวทางการศึกษามากขึ้น ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสศึกษาเล่าเรียน มีความรู้และความสามารถทัดเทียมชาย ดังปรากฏว่ามีกวีหญิงหลายคนทั้งที่เป็นเจ้านายและสามัญชน ภาพลักษณ์ของผู้หญิงเก่งจึงเป็นความนิยมของยุคสมัยและมีปรากฏในวรรณคดียุคนี้ เช่น เรื่องพระอภัยมณีก็มีตัวละครหญิงที่มีคุณลักษณะเด่นเหนือชายเช่นเดียวกับในพระนิพนธ์บทละครนอก

ส่วนตัวเอกฝ่ายชายมักมีลักษณะคือ ไม่มีวิชาความรู้ ขาดความสามารถในการรบ มีนิสัยอ่อนแอ ขลาด และไม่มองอาจ เป็นการลดลักษณะเชิงอุดมคติของตัวเอกฝ่ายชายซึ่งเดิมจะเป็นผู้มีคุณธรรมและมีความเก่งกล้าสามารถทุกด้าน เพื่อแสดงให้เห็นความจริงที่ว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีทั้งข้อดีและข้อด้อย ไม่มีผู้ใดที่มีคุณสมบัติสมบูรณ์พร้อมทุกประการ และยังเป็น

ข้อเปรียบเทียบที่ส่งเสริมให้ตัวเอกฝ่ายหญิงมีความโดดเด่นขึ้นด้วย พระนิพนธ์บทละครนอก
ทุกเรื่องเสนอความคิดที่คล้ายคลึงกัน คือแสดงความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าจะแก้ไข
อุปสรรคต่าง ๆ ได้ด้วยคุณธรรม สติปัญญา และความรู้ความสามารถของคน

เนื่องจากพระนิพนธ์บทละครนอกเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นในยุคอนุรักษและ
ฟื้นฟูวรรณคดีอยุธยาจึงรับอิทธิพลด้านการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารจากวรรณคดีอยุธยาตาม
ความนิยมของยุค และรับอิทธิพลจากวรรณคดีร่วมสมัย ได้แก่ การใช้คำ เช่น คำศัพท์โบราณ
คำซ้อน คำกร่อน คำเพิ่มเสียง และคำที่มีการแปลงรูปคำ การใช้สำนวนไทย การใช้ภาพพจน์
ตามขนบวรรณคดี การขึ้นต้นวรรคตด้วยวลีต้น ๆ และการใช้สำนวนโวหารเลียนแบบ
วรรณคดีเก่า

ส่วนลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของพระนิพนธ์บทละครนอกคือการใช้คำประพันธ์
ประเภทคำนำพื้นบ้านร่วมกับบทละครในตอนที่มีเนื้อความสำคัญเป็นพิเศษ เช่น บทสาธยายมนต์
บทเข้าพระเข้านาง บทชมธรรมชาติ ฯลฯ เป็นการนำเอาฉันทลักษณ์พื้นบ้านซึ่งยึดหยุ่นได้มาใช้
นับว่ามีความเหมาะสมมากเพราะแสดงให้ชาวบ้านดู และยังมีโอกาสแสดงให้เห็นความงามของ
กระบวนร่ำ และแทรกบทตลกได้ เช่น เปิดโอกาสให้ตัวละครได้ตีโต้ปล้ำกันเพื่อสร้างความสนุก
ครื้นเครง เป็นต้น นอกจากนี้กรมหลวงวสุนทรนรินทรฤทธิยังทรงนิยมใช้สำนวนไทยที่ดัดแปลง
ขึ้นใหม่ให้สะดุดหูและสร้างความขบขันแก่ผู้ชม รวมทั้งทรงใช้ถ้อยคำสำนวนที่สะท้อนภาพสังคม
ในสมัยรัตนโกสินทร์ด้านการค้าสำเภากับต่างประเทศและการละครที่เจริญรุ่งเรืองในยุคนั้นด้วย

ด้วยเหตุที่กรมหลวงวสุนทรนรินทรฤทธิทรงเป็นกวีที่ทรงพระปรีชาสามารถทั้งในด้าน
ศิลปะการแต่งและการประพันธ์ พระนิพนธ์บทละครจึงได้รับการยกย่องว่ามีความงามทาง
วรรณศิลป์และมีความเหมาะสมแก่การแสดงเช่นเดียวกับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจากพระนิพนธ์บทละครมีการดำเนินเรื่องที่กระชับ รวดเร็ว แต่เน้น
เนื้อเรื่องตอนที่มีบทตลกหรือสามารถสอดแทรกมุขตลกได้เพื่อสร้างความสนุกสนานตามแบบ
ละครนอก พระนิพนธ์ที่มีที่มาจากสำนวนอยุธยาและเค้าเรื่องเดิม พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนเรื่องให้
เหมาะแก่การแสดงมากที่สุด โดยเพิ่มเติมเรื่องให้สนุกขึ้น ละเว้นความตอนที่ไม่มีความสำคัญ และ
เปลี่ยนแปลงเนื้อเรื่องบางตอนให้ตัวละครตีทำบทได้สะดวกและมีบทบาทเด่นกว่าเดิม การกำหนด
บทบาทตัวละคร ส่วนใหญ่แล้วมีจุดประสงค์ในการสร้างอารมณ์ขันแก่ผู้ชม กล่าวคือ พระองค์ทรง
สร้างตัวเอกให้มีลักษณะต่างจากชนบ เช่น ตัวเอกฝ่ายชายมีลักษณะด้อย ขาดความสามารถ

อ่อนแอ ขลาด เขลา ตัวเอกฝ่ายหญิงบางตัวมีกิริยาไม่เรียบร้อย และเข้าปฤกษ์ปล้ำชาย สร้างตัวละคร
 ชั้นสูงให้มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมแก่สถานภาพ เช่น พุดจาหยาบคาย วิวาทคำทอ คบติกันแบบ
 ชาวบ้าน กำหนดให้ตัวละครประกอบสร้างความครึกครื้นและแสดงบทตลกต่าง ๆ ให้ความสำคัญ
 แก่อนุภาคการแปลงตัวเพื่อเปลี่ยนตัวละครใหม่ออกแสดง เป็นการดึงดูดความสนใจผู้ชม
 นอกจากนี้ยังมีตัวละครอมมุขช่วยในการดำเนินเรื่องและสร้างความตลกขบขันด้วย กวีทรงใช้
 ภาษาที่สื่อความได้ชัดเจน เข้าใจง่าย และเหมาะสมแก่กลุ่มผู้ชมซึ่งเป็นชาวบ้าน คือ ใช้ภาษาพูด
 ในกรณีที่กล่าวถึงตัวละครที่เป็นกษัตริย์ ก็อาจใช้ภาษาสามัญ หรือใช้คำราชาศัพท์แบบชาวบ้าน
 หรือใช้คำราชาศัพท์โดยให้คำแปลความหมายไว้ด้วย นอกจากนี้ยังใช้คำซ้อนเพื่ออำมหิตให้ชัดเจน
 ใช้คำหยาบคายเสริมการแต่งให้เข้มข้น ใช้คำที่ชวนขบขันเพื่อสร้างอารมณ์ขัน และใช้
 คำบอกลักษณะตัวละครเพื่อช่วยให้ดำเนินเรื่องได้รวดเร็วขึ้น ด้วยเหตุนี้พระนิพนธ์บทละครนอกจึง
 เป็นบทละครที่ใช้แสดงละครนอกได้ดี ดังปรากฏหลักฐานว่ามีผู้นิยมนำไปใช้แสดงละครนอก
 อย่างแพร่หลาย ดังมีผู้บันทึกว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะละคร
 หลายคณะชอบแสดงเรื่องแก้วหน้าม้า ได้แก่ คณะพระองค์เจ้าวัชรวิมล หม่อมเจ้าอลังการ
 เจ้าหมื่นสรรเพ็ชร หลวงพิศติกลาง ขุนพิศมล* นางทองดี ปลื้ม ช้อย (พลอย หอพระสมุด,
 ๒๕๓๔ : ๔๑ - ๔๕) สำหรับพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ ก็ได้รับความนิยมแพร่หลายเช่นเดียวกัน
 ชนิด อยู่โพธิ์ กล่าววาระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๑ - ๒๔๕๒ กรมศิลปากรได้จัดแสดงละครเรื่อง
ไกรทอง จำนวน ๕๖ ครั้ง และสุวรรณหงส์ จำนวน ๑๑ ครั้ง (ชนิด อยู่โพธิ์, ๒๕๕๔ : ๑๕๑ -
 ๑๕๘) บทละครที่นำมาใช้แสดงส่วนหนึ่งน่าจะเป็นพระนิพนธ์ในกรมหลวงวรวงศาเนตรนรินทรฤทธิ
 ในสมัยปัจจุบันพระนิพนธ์บทละครนอกที่สถาปนาอายุวิยางคศิลป์ กรมศิลปากรนำมาใช้แสดง
 มากที่สุด คือ เรื่องแก้วหน้าม้าคอนถวายลูก เรื่องไกรทองคอนไกรทองอาตา และเรื่อง
สุวรรณหงส์คอนพราหมณ์เด็กพราหมณ์โต (พัฒน์ พร้อมสมบัติ, สัมภาษณ์) นอกจากความนิยม
 นำพระนิพนธ์ในกรมหลวงวรวงศาเนตรนรินทรฤทธิไปใช้เป็นบทแสดงละครนอกแล้ว ยังมีผู้แต่ง
 นิทานคำกลอนโดยอาศัยเค้าโครงเรื่องจากพระนิพนธ์บทละครนอกด้วย ได้แก่ เรื่องแก้วหน้าม้า
 และไกรทอง ของนายบุญ ฉับบับโรงพิมพ์วัดเกาะ เรื่องท้าวอนางทอง ฉับบับโรงพิมพ์อาหารบราตรี
 เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าพระนิพนธ์บทละครที่พระองค์ทรงปรับปรุงขึ้นมีเนื้อเรื่องที่สนุกสนานและ
 ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก จึงมีผู้นำเค้าเรื่องมาแต่งเขียนแบบจำนวนหลายเรื่อง

* ใช้ตามฉับบับ

ในสมัยต่อมาเมื่อมีการพิมพ์หนังสือออกจำหน่าย ประกอบกับมีผู้อ่านออกเขียนได้มากขึ้น พระนิพนธ์บทละครนอกจึงมีบทบาทในฐานะวรรณคดีเพื่อการอ่านซึ่งให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านเช่นเดียวกับผู้ที่ได้ชมละคร

บทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์จึงเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าเพราะให้ทั้งความสำราญอารมณ์ ข้อคิด และความรู้แก่ผู้ชมและผู้อ่าน เป็นการสืบทอดมรดกวรรณคดีบทละครจากสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ โดยมีทั้งการรับอิทธิพลและการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ จึงสมควรเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักของผู้สนใจวรรณคดีไทยโดยทั่วกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาบทละครนอกพระนิพนธ์ในกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ พบว่าวรรณคดีบทละครนอกเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าและมีความน่าสนใจหลายประการ จึงมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาพระนิพนธ์บทละครนอกที่มีผู้นำไปใช้เป็นบทแสดงในปัจจุบัน ว่ามีการปรับเปลี่ยนอย่างไร และมีความแพร่หลายในรูปแบบใดบ้าง เช่น ละครนอก ละครชาตรี ละครเวที ฯลฯ

๒. ศึกษาบทละครนอกของกวีอื่นที่แต่งหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อดูพัฒนาการของวรรณคดีบทละครนอกหลังจากได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่ เช่น พระนิพนธ์ในกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ (ละครวังหน้า)

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย